

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Сбруєвої Аліни Анатоліївни на дисертаційне дослідження
Ярової Олени Борисівни на тему «Тенденції розвитку початкової освіти в
країнах Європейського Союзу», представлене на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та
історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи.

– Євроінтеграційні зусилля української держави та українського суспільства зумовлюють потребу у цілісному вивченні та творчому запровадженні здобутків Європи знань (Europe of Knowledge) та Соціальної Європи (Social Europe). Освіта є системоутворюючою складовою названих вище стратегічних орієнтирів розвитку сучасного європейського суспільства. Тож актуальність виявлення тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС, окреслення перспектив застосування європейського досвіду в Україні, не викликає сумніву.

Доцільність дослідження підтверджується необхідністю розв'язання низки суперечностей, на які чітко вказує Олена Борисівна Ярова, зокрема між європейським вибором України, що спонукає до подальшого реформування національної освітньої галузі, та недостатнім рівнем вивчення проблем і здобутків освіти в країнах ЄС; між економічними та соціальними вимогами до європейського рівня якості початкової освіти та нерозробленістю рекомендацій щодо синхронізації з європейськими стандартами.

Отже, дисертаційне дослідження Олени Борисівни Ярової вважаємо актуальним, доцільність його здійснення доведено переконливо та аргументовано.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Зазначимо передусім, що обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій рецензованого дослідження забезпечується такими чинниками, як наскрізна наукова логіка методологічних засад, мети, завдань, методів, змісту і висновків дисертації. Підкреслимо також репрезентативність джерельної бази, що включає 708 позицій та складається, відповідно до вимог до порівняльно-педагогічного дослідження, значною мірою з іншомовних першоджерел (510 найменувань), що свідчить про обізнаність автора з джерелами, у яких розкриваються різні аспекти досліджуваної проблеми.

Заслугове на позитивну оцінку чітко й логічно сформульована у підрозділі 1.3. та послідовно реалізована в усіх структурних складових роботи

авторська методологічна модель проведення порівняльно-педагогічного дослідження, яка включає аналітико-методологічний, оцінювальний-узагальнювальний та результативно-прогностичний рівні.

З повагою ставимося до цілеспрямованих зусиль О.Б. Ярової щодо застосування синергетичного, холістичного, системного, діалектичного, культурологічного та порівняльного підходів на всіх означених рівнях реалізації методологічної моделі, що слугувало підставою для тверджень автора про цілісність аналізу феномену початкової освіти в освітньому просторі ЄС.

3. Наукова новизна одержаних результатів, їх значення для науки й освітньої практики.

Наукова новизна рецензованого дослідження науково грамотно та достатньо повно схарактеризована у вступі до роботи. Підтримуємо констатацію автора дослідження у тому, що у роботі вперше в українській педагогічній науці здійснено цілісний аналіз феномену початкової освіти в освітньому просторі ЄС у сукупності його спільних характеристик з урахуванням історико-культурного контексту; доведено його соціальну детермінованість, багатовимірність і динамічність; схарактеризовано напрями й сутність його розвитку в форматі загальних тенденцій; на основі методологічних орієнтирів українських і зарубіжних компаративістів розроблено авторську методологічну трирівневу модель проведення порівняльно-педагогічного дослідження, яка уможливила порівняння специфічних характеристик початкової освіти в країнах ЄС; обґрунтовано теоретичні засади початкової освіти в країнах ЄС, які мають філософське, психологічне та соціологічне підґрунтя; розкрито еволюцію цілей початкової освіти в кордонах ЄС у форматі авторської періодизації; виокремлено загальні тенденції розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС; визначено загальні тенденції організації освітнього процесу на рівні МСКО 1 у країнах ЄС; встановлено загальні тенденції розвитку системи управління навчальними закладами на рівні МСКО 1 у країнах ЄС у контексті розвитку шкільної автономії; виокремлено перспективний для національної освіти досвід країн ЄС із модернізації початкової освіти.

Незаперечним є *практичне значення* рецензованої наукової розвідки, яке полягає у тому, що узагальнений досвід функціонування початкової освіти у країнах ЄС, одержані теоретичні й емпіричні дані є корисними у реалізації концепції Нової української школи з урахуванням сучасних тенденцій у європейському освітньому просторі.

Систематизований й узагальнений фактологічний матеріал, джерельна база мають цінність для подальших наукових розвідок з порівняльної педагогіки, розробки лекційних і практичних занять із курсів «Історія педагогіки»,

«Загальна педагогіка», «Порівняльна педагогіка», спецкурсів і спецсемінірів із проблем розвитку освітніх систем у зарубіжжі; у процесі вдосконалення змісту науково-педагогічної підготовки сучасних магістрів педагогічного напрямку підготовки; для укладення енциклопедичних і довідкових видань.

4. Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації відповідає логіці поставлених у дослідженні завдань, дозволяє реалізувати їх достатньо цілісно та комплексно.

У **першому розділі** роботи автором досліджено внесок українських компаративістів у дослідження феномену «початкова освіта» в зарубіжжі, визначено поняттєво-термінологічний інструментарій порівняльно-педагогічного дослідження початкової освіти в країнах ЄС, розроблено трирівневу методологічну модель порівняльно-педагогічного дослідження.

Констатуємо, що у роботі проаналізовано, систематизовано та узагальнено значну кількість актуальних вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, що дозволило автору зробити науково виважені висновки, які стосуються методологічного виміру дослідження початкової освіти в європейському просторі. Отже зазначаємо, що сучасною методологією порівняльно-педагогічного дослідження Олена Борисівна Ярова володіє цілком професійно.

У **другому розділі автором** розкрито генезу філософсько-педагогічних традицій початкової освіти в Західній Європі, проаналізовано психологічні теорії, що склали підґрунтя організації освітнього процесу в початковій школі країн ЄС, доведено значимість соціологічних досліджень у розвитку європейського шкільництва.

Заслуговує на повагу фундаментальна освіченість автора, її обізнаність у широкому колі класичних та актуальних джерел у галузі історії, теорії, філософії, психології та соціології європейської початкової освіти. Позитивно, що у своїй аналітичній роботі автор у більшості випадків спирається саме на першоджерела, на фундаментальні дослідження сучасних європейських науковців, до того ж наводить їх у списку джерел мовою оригіналу.

Третій розділ роботи присвячено характеристиці **тенденцій розвитку змісту початкової освіти в країнах Європейського Союзу**. Автором аргументовано доведено, що розвиток змісту початкової освіти в країнах ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається на історичному підґрунті європейського шкільництва, сформованому впродовж століть та під впливом політичних, соціо-економічних і культурно-релігійних чинників сьогодення.

До загальних тенденцій розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС віднесено стандартизацію і трансформацію змісту на компетентнісних засадах, що відбувається в рамках еволюції цілей початкової освіти.

Констатуємо, що автор достатньо глибоко занурюється у національні контексти досліджуваного феномену, демонструє знання законодавчої бази розвитку початкової освіти у країнах – членах ЄС, класифікує підходи, що стали предметом розгляду, у країнах першої та другої хвилі розширення ЄС, використовує фундаментальні дослідження науковців та аналітичні матеріали експертів національних та міжнародних організацій.

Оцінюємо як «високий» рівень аналітичної роботи О.Б. Ярової, що полягає в узагальненні національних стандартів початкової освіти, структуруванні та класифікації їх відповідно до доцільно обраних критеріїв, систематизації матеріалів дослідження у формі таблиць. На підставі глибокої аналітичної роботи автор робить цілком правомірні висновки щодо тенденцій розвитку процесів стандартизації змісту початкової освіти у країнах ЄС. Принципово важливим вважаємо у даному контексті висновок автора щодо переходу від структурування змісту навчальних програм навколо предметів до об'єднання дисциплін у модулі, інтегровані блоки, широкі освітні галузі.

Вартими підтримки вважаємо зусилля Олени Борисівни щодо характеристики особливостей запровадження компетентнісно базованого підходу до перебудови змісту початкової освіти в європейському освітньому просторі та трансформацій в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів в країнах ЄС. У цілому матеріал розділу є актуальним, джерельна база релевантною.

У четвертому розділі дослідження схарактеризовано загальні тенденції розвитку початкової освіти в країнах ЄС на організаційному та управлінському рівнях.

– Не викликають сумніву аргументи автора щодо тенденцій трансформації організації навчання у початковій школі в країнах ЄС, які охоплюють, зокрема, такі процеси, як розподіл терміну навчання на цикли для конкретизації освітніх цілей, змісту та добору відповідних форм і видів оцінювання успішності молодших школярів; зниження обов'язкового шкільного віку та зростання тривалості навчання на рівні МСКО 1, у тому числі за рахунок поширення моделей «дошкільний заклад – початкова школа» та «початкова школа – основна школа»; розширення автономії навчальних закладів у питаннях планування навчального року й організації життя школи; адаптація режиму навчання до індивідуальних життєвих ритмів учнів і створення початкової школи повного дня тощо.

Цілком актуальним вважаємо звернення автора до проблеми розвитку системи шкільного інспекторату, що характеризуються в умовах сьогодення такими виокремленими Оленою Борисівною Яровою загальними тенденціями, як: створення країнами національних рамок шкільної інспекції на принципах гармонійної взаємодії зовнішньої та внутрішньої інспекцій, збалансування національних стандартів і регіональних потреб, урахування шкільного контексту; зростання ролі шкільного самооцінювання як такого, що уможливорює розв'язання проблем не тільки окремої школи, а й стимулювання змін системного характеру; поширення нової моделі шкільної інспекції з оцінювання «ризиків»; розширення складу шкільних інспекцій через участь шкільних рад і батьків у процедурах оцінювання та ін..

Підтримуємо реалізовану у дослідженні ідею створення авторської моделі школо-базованого менеджменту початкової школи, у якій узагальнено його цілі та завдання, охарактеризовано функції агентів школо-базованого менеджменту. Ключовою умовою успішної реалізації школо-базованого менеджменту на рівні МСКО 1 автором не безпідставно визначено «новий професіоналізм» шкільних лідерів і педагогів.

Нарешті, у п'ятому розділі дисертації автором ретельно проаналізовано еволюцію теоретичних та регулятивних засад початкової освіти в Україні періоду незалежності; запропоновано рекомендації щодо розбудови нової початкової школи в Україні.

У цілому, аналіз тексту дисертації Олени Борисівни Ярової дає підстави для висновку про те, що отримані у дослідженні результати забезпечені всебічною та ґрунтовною розробкою обраної проблематики, мають достатній рівень вірогідності, яка обумовлена досконалістю методологічного апарату дослідження а також використанням достатнього масиву актуальних наукових джерел. Таким чином можна стверджувати, що поставлена у дослідженні мета була досягнута.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях, апробація результатів дослідження.

Констатуємо, що основні положення та результати дослідження Олени Борисівни Ярової достатньо повно відображено в 54 одноосібних працях, серед яких: 1 монографія, 1 навчальний посібник, 23 статті у фахових виданнях України (з них 5 – у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз), 5 статей у наукових виданнях інших держав із напрямку, за яким підготовлено дисертацію, та 24 публікації апробаційного характеру в наукових журналах і збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і семінарів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на 16 міжнародних наукових конференціях (з них 4 зарубіжних: у Болгарії, Польщі, Угорщині, Словачії), а також на представницьких всеукраїнських конференціях та семінарах, що за якісними та кількісними параметрами цілком відповідає вимогам до апробації досліджень докторського рівня.

6. Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертаційної роботи.

Вважаємо, що представлений автореферат відповідає чинним вимогам МОН України до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Зміст автореферату та основні положення дисертації Ярової О.Б. є ідентичними. Зміст та стиль викладу автореферату свідчать про високий рівень науково-дослідної компетентності здобувача.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, вважаємо за необхідне висловити деякі побажання дискусійного характеру.

1. У вступі до дисертаційної роботи авторка схарактеризувала методи дослідження. Нажаль не виокремлено емпіричних методів, які напевно застосовувалися Оленою Борисівною, як от аналіз шкільної документації, інтерв'ювання науковців (освітніх практиків) країн ЄС, листування (Е-листування) з науковцями тощо. Не вказано автором також у вступі у переліку методів і методу моделювання, який неодноразово застосовувався, зокрема, для розроблення авторської методологічної трирівневої моделі (п.1.3, с.121) та узагальненої моделі школо-базованого менеджменту початкової школи (п.4.3, с.385). Принагідно зазначимо, що на схемах, що візуалізують названі моделі у тексті роботи, недостатньою мірою відображено прямі та зворотні зв'язки між їх компонентами.

2. У науковій новизні дослідження авторка констатує, що у роботі здійснено «цілісний аналіз феномену початкової освіти в освітньому просторі ЄС». У висновках до роботи (висновок № 1) Заявлено: «Методологічні орієнтири зарубіжних компаративістів і досвід порівняльно-педагогічних досліджень українських науковців галузі початкової освіти в Європі уможливили ... вивчення *освітньої політики Брюсселя* (курсив наш – Сбруєва А.А) як спільної рамки побудови стратегій початкової освіти в країнах ЄС...». З огляду на такі констатації варто було б проаналізувати у роботі освітню політику ЄС щодо реалізації програм «Е&Т-2010» та «Е&Т-2020» у контексті досліджуваної проблеми, зробити порівняльний аналіз цілей та результатів реалізації цих програм. Такий аналіз уможливив би з'ясування тенденцій

розвитку досліджуваного феномену на політичному рівні – рівні освітньої політики ЄС, що є, на нашу думку, важливим у розгляді даної проблеми.

3. . Другий розділ роботи присвячено характеристиці еволюції початкової освіти в європейському просторі крізь призму філософських, психологічних, соціологічних і педагогічних ідей. Нажаль у висновках до розділу та до роботи в цілому автор не визначає тенденцій розвитку теоретичних засад досліджуваного феномену, що було б цілком логічним у контексті реалізації мети роботи.

4. У третьому розділі рецензованої роботи йдеться про тенденції розвитку змісту початкової освіти в країнах ЄС. На нашу думку, варто було б висвітлити таку тенденцію, як формування *європейського виміру освіти*, що має на меті формування європейської свідомості й ідентичності, позитивного іміджу Європи серед її громадян та у світі в цілому та передбачає надання системи знань про історію, географію, природу і культуру Європи, вивчення європейських мов тощо. Зазначимо, що на с. 220 роботи у другому абзаці автор зазначає, що «Молодші школярі набувають знань про спільний європейській дім як на уроках географії, історії, рідної та іноземної мов, так і під час вивчення крос-предметних тем. Таким чином, європейська початкова освіта координує роботу своїх підструктур з урахуванням культурної, етнічної, соціальної різноманітності». На початку цього ж абзацу Олена Борисівна стверджує, що «Прищеплення учням толерантності, відчуття міжкультурної спільності, поваги до національностей і культур розглядається як чи не найважливіше завдання початкової школи у контексті розвитку європейської інтеграції та єдиного освітнього простору». Отже, «як чи не найважливіше завдання» варто було б, окреслити більш детально, з використанням поняття «європейський вимір освіти» (European dimension of education), яке власне і узагальнює всі описові характеристики, подані у зазначеному абзаці на с.220 роботи. Додамо, що завдання формування європейського виміру освіти систематично розглядаються у документах ЄС починаючи з 1978 р., на що варто було б звернути увагу у роботі.

5. Одним з важливих аспектів проблеми, що став предметом розгляду у рецензованій дисертаційній роботі (розділ 4), є управління закладами початкової освіти в країнах ЄС. Зокрема автор аналізує особливості упровадження школо-базованого менеджменту у досліджуваних країнах. У даному контексті, так само як і у процесі характеристики стану розробленості проблеми в українській педагогічній компаративістиці, доцільним було б, на нашу думку, звернення до дослідження українського науковця Олени Сергіївни Ковальчук, на тему «Тенденції розвитку автономного шкільного менеджменту в країнах Західної і Північної Європи», докторська дисертація якої з названої теми була захищена у 2015 році.

6.3 метою подальшого підвищення цілісності у з'ясуванні тенденцій розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу варто було б, на нашу думку, виокремити професійно-педагогічний аспект розгляду проблеми, зокрема окреслити тенденції розвитку педагогічної освіти та професійного розвитку вчителів початкової школи у країнах ЄС, конкретизувати компетентності європейського вчителя, що були розроблені вже у 2005 році, європейського виміру викладання у початковій школі, про що йдеться в актуальних документах ЄК.

7. Основний текст дисертації містить великі таблиці, що займають від 3 до 5 сторінок, наприклад табл. 3.1 (с. 211-213), табл. 3.2. (с. 248-252), табл. 3.3 (с.252-256), які слід було б перенести у додатки.

Загальний висновок. Аналіз рецензованої дисертаційної роботи **Ярової Олени Борисівни** на тему «Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу» свідчить про те, що вона є актуальним, завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має належну новизну, теоретичне і практичне значення. В процесі роботи здобувачем отримано нові науково обґрунтовані результати, що дали можливість виявити й охарактеризувати тенденції розвитку початкової освіти в країнах ЄС, окреслити перспективи застосування європейського досвіду в Україні.

Дисертаційна робота заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами щодо докторських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор – **Ярова Олена Борисівна**, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

А.А. Сбруєва

Ректор Сумського державного педагогічного
Університету імені А.С. Макаренка

Ю.О. Лянной

Підписи: Лянной Ю.О.
Сбруєвої А.А.
Засвідчую: Яковлєв Івант.